

SVETIMYBIŲ ĮTAKA LIETUVIŠKOS INFORMATIKOS TERMINIJOS FORMAVIMUISI

Vilija Mačienė, Elvyra Vida Tadauskienė

Vilniaus universitetas, Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius

Straipsnyje nagrinėjama svetimybų, t. y. angliskų terminų įtaka lietuviškos informatikos terminijos formavimuisi. Nepaisant to, kad pastaruoju metu buvo išleista nemažai daugiakalbių ir aiškinamųjų informatikos terminijos žodynų, vertimo ar profesinio bendravimo procese dažnai griebiamės svetimybų, kurios dažnai daro neigiamą įtaką lietuviškos terminijos formavimuisi. Siekiant sustabdyti svetimybų plitimą, buvo rasta nemažai paaiškinimų ir rekomendacijų. Nurodomi atvejai, kai svetimybų naudojimas taip pat įmanomas.

Reikšminiai žodžiai: lietuviška informatikos terminija, žodynas, svetimybė, skolinys, daugiareikšmiškumas, kontekstas, reikšmė, rašytinė, šnekamoji, bendrinė kalba, anglų kalba, lietuviškas atitikmuo, pakaitas, vartoti.

Įvadas

Lietuviška informatikos terminija jau neblogai aptvarkyta. Išleista nemažai informatikos ir greitimų sričių terminijos kelių kalbių ir aiškinamųjų žodynų (Valatkaitė 1977; Žalkauskas 2003; Dagys 1995; Kirejevas 1997; Paulauskas 2000; Kirejevas 2004; Paulauskas 1995; Trečiokaitė 1993; Kairys 1971; Palenskis 1994; Kubilius 1994; Dagienė 2005). Toks išsamus žodynų sąrašas pateiktas neatsitiktinai – dažnas apie juos nė negirdėjo). Leidiniuose ir dokumentuose vis mažiau pasitaiko terminijos klaidų ir netikslumų. Dalykinėje literatūroje dažniausiai išvengiama nepagrįsto lietuvišką terminiją ardančio svetimybų vartojimo, nors klaidų vis dar pasitaiko, ir apie tai jau rašėme (Mačienė, Tadauskienė 2005: 55–59). Plečiantis Lietuvos ir užsienio, ypač Europos Sąjungos, šalių verslininkų, ekonomistų, finansininkų, informatikos bei kitų sričių specialistų bendravimui, iš interneto tinklo ir elektroninio pašto į lietuvišką informatikos terminiją atkakliai braunasi svetimi informatikos terminai ar net tuos terminus apibūdinančių užsienio kalbų

(dažniausiai – anglų) žodžių dalys. Informatikos terminų svetimybės ypač kenkia naujiems, dar reikiamai neprigijusiems žodynų rekomenduojamiems terminams, klibina net įsisenėjusių informatikos terminų vartojimą, užteršia lietuvišką terminiją ne visiems suprantamais, o kartais dėl daugiareikšmiškumo nepriimtinais ar net klaidinančiais žodžiais, nevykusiais skoliniais ar vertiniais. Straipsnyje siekiama įrodyti svetimybų poveikį dabartinei lietuviškai informatikos terminijai bei pateikti siūlymus dėl jų tinkamo vartojimo. Pateiksime pavyzdžių.

Tiriamąjo darbo semantinė analizė

Vartotojų kasdienybėje labai paplitęs terminas *finišas* (angl. *finish*), kuris lietuviškoje informatikos terminijoje atitinka terminą *pabaiga*, *baigtis*, *galas* (skaičiavimo, duomenų apdorojimo, teksto spausdinimo) ar komandą *baigti*. *Failas* (angl. *file*) – svetimybė, jau spėjusi prigyti

šnekamojoje ir net rašytinėje kalboje. Vis dėlto jis nėra aiškesnis, kai kalbama apie *rinkmeną* (duomenų, teksto, komandų) arba *bylą, aplanką, kartoteką* (duomenų). *Figūra* (angl. *figure*) lietuviškoje informatikos terminijoje turi daug suprantamesnių apibūdinimų, atsižvelgiant į kontekstą: *skaičius, skaitmuo, skaitmenų registras*. Vartojant svetimybę *figūra*, sunku tiksliai suvokti termino turinį, nes ši sąvoka anglų kalboje daugiareikšmė (ja apibūdinamas ir *pavidalas, asmuo, asmenybė, padėtis, judesys* (šokėjo, akrobato), *figūra* (geometrijoje), *kalbos raiškos priemonė* (literatūroje), *garsų ir ritmų grupė* (muzikoje) ir kt. Angl. *false* išverčiamas kaip *falšas*, nors norima pasakyti *klaidingas* (paieška, kontrolė, skaičiavimas), *neteisingas* (skaičiavimo rezultatas).

Idėja (angl. *idea*) informatikoje dažniausiai reiškia sąvoką, mintį, nuomonę, supratimą, t. y. nevienareikšmius, nuo konteksto priklausančius dalykus. Tad verčiant geriau vartoti lietuviškus atitikmenis. *Identifikuoti* (angl. *identify*) turi daug aiškesnį lietuvišką apibūdinimą *atpažinti*, taigi *identifikavimas* yra *atpažinimas* (žymės, kodo). Svetimybė *identifikavimas* informatikoje nevartotina dar ir todėl, kad ji gali būti suprata ir kaip *sutapatinimas*, o tai informatikai nebūdinga. Anglų kalbos žodžio *identity* vertimas svetimybė *identiskumas* irgi nepageidautinas, nes turime savo terminus *tapatumas, tapatybė*. Skolinys *instrukcija* (angl. *instruction*) lietuviškoje informatikos terminijoje nepriimtinas dėl jo daugiareikšmiškumo, galinčio suklaidinti. Informatikoje jis reiškia *komandą* (procesoriaus, vykdymo, valdymo). Bendrinėje anglų kalboje šis žodis turi reikšmių, nebūdingų informatikai: *nurodymas, paaiškinimas, taisyklė, taisyklių rinkinys*. Bendraujant dažnai vartojama svetimybė *litera* (angl. *letter*). Informatikos terminijoje ji gali turėti keletą reikšmių, priklausančių nuo konteksto: *raidė* (tekste), *rašmuo, kodas* (abėcėlinis), *atspaudas* (spausdintuvo). Kam keisti daug aiškesnius lietuviškus terminų pavadinimus vienu skoliniu, kurį išgirdęs spėliotumei, kas turima omenyje? Vis dažniau piktnaudžiaujama anglicizmu *manualinis*, kuris

reiškia *rankinis* (valdymas, duomenų surinkimas, įrenginys, operacija, rūšiavimas).

Į skaičiavimo techniką aptarnaujančiųjų ir ją vartojančiųjų kalbą braunasi ne tik užsienio kalbų žodžiai, bet ir jų dalys. Viena tokių yra priešdėlis *multi-* (*multikanalinis adapteris, multispalvinis braižytuvas, multislukšnė schema* ir pan.). Anglų kalboje *multi-* reiškia daugia- (*daugiaadresis* perdavimas, *daugiamatė* matrica, *daugialygmenis* valdymas, *daugiarežimis* kompiuterio panaudojimas). Daug paprasčiau būtų sakyti *darbas* (įrenginio, prietaiso) vietoje skolinio *operacija* (angl. *operation*). Informatikų kalboje ir net tekstuose *žymenų sistemos* vadinti dažnai naudojama svetimybė *nomenklatūra* (angl. *nomenclature*). Lietuviškas terminas įrengti keičiamas žodžiu *instaliuoti* (angl. *install*). Iš tos pačios svetimybės paplitusi *instaliacija*, nors kalbama apie *įrengimą* (kokios nors sistemos, prietaiso). Žodžiais *install, installed* bendrinėje anglų kalboje įvardijamos ir nesusijusios su technikos priemonių įrengimu sąvokos: *įtaisyimas* (į darbą), *įmoka* (pinigų). Aptariant duomenų apdorojimo, programavimo būdus, pasigirsta skolinys *filosofija* (pavyzdžiui, skaičiavimo). Tai pažodinis anglų kalbos žodžio *philosophy* vertimas, kuris bendrinėje kalboje iš tikrųjų ir tereiškia *filosofija*. Tačiau informatikoje angliškai taip įprasta vadinti ir *principą, principus* (duomenų tvarkymo, uždavinių formulavimo). Ne visur lietuviškoje terminijoje tinka skolinys *rezultatas* (angl. *result*), kuris bendrinėje kalboje gali reikšti *padarinius, pasekmes*. Informatikoje šis žodis dažniausiai reiškia *baigtį* (vyksmo) arba *skaičiavimo rezultatą*. *Reliatyvus* (angl. *relative*) informatikoje keistinas lietuvišku apibūdinimu *sąlyginis, santykinis* (vektorius, adresas, komanda, duomenys), atsižvelgiant į kontekstą, – taip būtų daug aiškiau. Šnekamojoje informatikos specialistų kalboje labai dažnas skolinys *faktorius* (angl. *factor*), kuris, atsižvelgiant į kontekstą, gali turėti skirtingas reikšmes: *veiksny, rodiklis, daugiklis, koeficientas*; kad neklaidintume pašnekovo, geriau vartokime lietuviškus atitikmenis. *Periferinis* (angl. *peripheral*) informatikoje turi aiškesnius lietuviškus pakaitus *išorinis, išorės* (valdymo įrenginys, įranga, atmintis, operacija), nes šiaip

šis žodis gali turėti dar ir kitokių reikšmių: *pa-kraščio, provincijos, kraštinis*; vartojant svetimybę periferinis, lengva pašnekovą ar skaitytoją suklaidinti. Angl. *blocking*, iš kurio kilo svetimybė *blokavimas*, gali turėti keletą skirtingų reikšmių: *(už)tvėrimas, (už)kimšimas*, ko nors *suskirstymas* į dalis. Informatikoje minėtas terminas dažniausiai reiškia *(su)stabdymas* (impulso), *uždarymas, užbaigimas* (vyksmo, eigos), taigi vietoje skolinio geriau vartoti lietuviškus apibūdinimus.

Kompleksinis (angl. *complex*) daug kur keistinas lietuvišku *įvairiapusiškas* (pavyzdžiui, išbandymas), nes anas žodis gali reikšti ir kitką: *sudėtingas, sudėtinis, painus, keblus*. Svetimybė *barjeras* (angl. *barrier*) turi daug gražių lietuviškų atitikmenų *kliūtis, kliuvinys, užtvara*; juos ir patartina kuo dažniau vartoti. *Internalus* (angl. *internal*) taip pat turi geresnių lietuviškų pakaitų: *vidinis, vidaus* (būseną, vyksmas), todėl šis skolinys nevartotinas lietuviškoje informatikos terminijoje. Paplitęs pasakymas *serijiniai* (angl. *serial*), nors lietuviškai būtų geriau *nuosekliciai, nuosekliai pateikiami, paeiliui einantys* (pvz., duomenys).

Informatikų kalboje dažnai be reikalo vartojamas skolinys *permanentinis* (angl. *permanent*); pavyzdžiui, sakoma *permanentiniai duomenys*, kai kalbama apie *pastoviuosius dydžius*. *Konsolinis* (angl. *console*) (pavyzdžiui, *ekranas, prietaisas*) yra pulto įrenginys. Skoliniai *testingas, testavimas* (angl. *testing*) informatikos terminijoje keistini lietuvišku *(iš)bandymu* (programos, įrenginio). Vietoje *opcionalus* (angl. *optional*) turime aiškesnių lietuviškų pakaitų *neprivalomas, pasirinktinis, laisvai pasirenkamas* (pvz., programinės įrangos elementas). *Transmisija* yra perdirtas angliškas žodis *transmitting*, kuris reiškia *perdavimas, perdavimo* (elementas, įrenginys). Taip reikėtų ir sakyti, nešokiruojant pašnekovo ne kiekvienam suprantamu skoliniu.

Išvados

Svetimybės, kurias lietuviškoje informatikos terminijoje vartoja verslininkai, specialistai ir kiti, yra žalingos dėl šių priežasčių:

- svetimybės lietuviškoje terminijoje yra agresyvios, išstumia iš lietuvių kalbos lietuviškus terminus;
- informatikos terminai, kilę dažniausiai iš anglų kalbos, pridedant prie užsienio kalbos žodžio lietuvišką galūnę, braunasi į rašytinę (leidinių ir dokumentų) kalbą, ją iškraipo, kenkia jos informavimo funkcijai;
- informatikoje atsiranda dvikalbystė, gresianti nesusikalbėjimu, kai skoliniai ir lietuviški termino apibūdinimai neadekvatūs;
- kai kurie skoliniai, kilę iš daugiareikšmių užsienio kalbos žodžių, gali būti pašnekovo suprasti neteisingai, jį suklaidinti;
- daugelio užsienio kalbų žodžių prasmė priklauso nuo konteksto, o informatikoje skiriasi nuo prasmės bendrinėje kalboje; (Roelcke 1999: 61–67), kad į lietuvišką informatikos terminiją neplūstų svetimybės, reikia vartoti lietuviškus terminus; tarptautinių terminų vartojimas toleruotinas tik tada, kai nėra tinkamų lietuviškų pakaitų.

Lietuvių kalbą gerbiančiam informatikos terminų vartotojui derėtų dažniau pasidomėti, kaip vienas ar kitas terminas verčiamas ir vertinamas literatūros sąrašė nurodytuose šaltiniuose, ypač naujesniuose.

Literatūra

- Dagienė, V.; Grigas, G.; Jevsikova, T. 2005. *Enciklopedinis kompiuterijos žodynas (lietuvių–anglų kalbomis)*. Vilnius: Matematikos ir informatikos institutas, TEV.
- Dagys, V.; Klupšaitė, A.; Žandaris, A. 1995. *Informatika ir kompiuterių įranga (aiškinamasis anglų–lietuvių kalbų žodynėlis)*. Vilnius: Baltic Amadeus.
- Kairys, V.; Kaminskas, A.; Kudirka, Z. ir kt. 1971. *Rusų–lietuvių–anglų kalbų skaičiavimo technikos terminų žodynas*. Vilnius: Mintis.

Kirejevas, A. 1997. *Aiškinamasis anglų–lietuvių kalbų kompiuterijos terminų žodynas*. Kaunas: Smaltija.

Kirejevas, A.; Žalkauskas, V. 2004. *Linux žodynėlis (trumpas dažniausiai naudojamų terminų žodynėlis anglų–lietuvių kalbomis)*. Kaunas: Amalijsa.

Kubilius, J.; Mačys, J. 1994. *Matematikos terminų žodynas (lietuvių–rusų–anglų kalbomis)*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Mačienė, V.; Tadauskienė, E. V. 2005. „Svetimybės informatikos terminijoje“, *Filologija* 13: 55–59.

Palenskis, V.; Valiukėnas, V. 1994. *Ryšių technikos terminų penkiakalbis žodynas*. Vilnius: Lietuvos ryšių ir informatikos ministerija. Lietuvių kalbos institutas.

Paulauskas, K. V. 2000. *Aiškinamasis kompiuterijos terminų santrumpų žodynas (anglų–lietuvių kalbomis)*. Kaunas: Technologija.

Paulauskas, K. V.; Jasinevičius, R. 1995. *Aiškina-masis kompiuterijos žodynas (lietuvių–anglų–rusų kalbomis)*. Kaunas: Technologija.

Roelcke, T. 1999. *Fachsprachen*. Berlin: Schmidt Verlag.

Trečiokaitė, A. 1993. *Informacijos terminų žodynas*. Vilnius: Lietuvos informacijos institutas.

Valatkaitė, R.; Kudirka, Z. 1977. *Lietuvių–anglų–rusų–vokiečių kalbų terminų žodynas*. Vilnius: Matematikos ir informatikos institutas.

Žalkauskas, V. 2003. *Šiuolaikinių kompiuterių programų ir tinklų žodynas (anglų–lietuvių–prancūzų kalbomis)*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

INFLUENCE OF FOREIGN WORDS ON THE FORMATION OF THE LITHUANIAN INFORMATION TERMINOLOGY

Vilija Mačienė, Elvyra Vida Tadauskienė

The paper analyses the influence of foreign words, namely the English terms, on the Lithuanian information terminology. Though a number of multi-language and explanatory dictionaries on information terminology have lately been published, when translating or having a talk professionally we often resort to foreign terms which usually produce a negative effect on the formation of the Lithuanian terminology. Reasons and recommendations have been worked out to prevent expansion of foreign words. Also, cases when foreign words may be acceptable have been pointed out.

Keywords: Lithuanian information terminology, dictionary, foreign word, borrowing, polysemy, context, meaning, written, spoken, appellative language, the English language, Lithuanian equivalent, substitute, to use.

Įteikta 2006-04-20; priimta 2006-05-16